

L'Autriche Slave et Roumaine című párizsi nemzetközi szemlének, a *Corresponde Russe* véleményét kért tőle, a *Mercure de France* cikkét közölte. A *Le Courrier Européen* munkatársa is volt 1907 és 1909 között. Némely kutató feltételezése szerint német és angol sajtóorgánumokban is megjelentek írásai. Nevét, munkássága emlékezetét azonban a más meggyőződésű politikai vezérek kitörölték a nemzet tudatából.

Mocsárynak – „rettenetesen igaza lett...” Az általa kárhozottatott lármás magyarkodás asszimilációs politikájának nagyobb volt a füstje mint a lángja, mit sem tudott változtatni a magyarság Duna-völgyi számarányán. Ellenben – Mocsáry tragikusán bevált jóslata szerint – valóban „alarmírozta” a nemzetiségeket, gyűlöletet csepegtetett a „vérig sértett keblekbe”, rontotta nemzetünk jó hírét a világ előtt. Vajon mindössze a bevált jóslat szomorú elégtétele lenne Mocsáry Lajos hiábavalónak tűnő küzdelme történelmi eredménye? Korántsem. Harcának volt egy olyan, alapvetően jellemző „vezérmotívuma”, mely őt azon szemlélet és törekvés legkiválóbb képviselői közé sorolja, akik a mindenkori negatív-konzervatív erők ellenében igyekeztek a nemzet oltalmára „végmozgalmat” teremteni. Ebben a sajátos történelmi folyamatban szemlélve tudjuk őt igazán megérteni, kellőképpen értékelni.

Gombos Gyula Tükörcserepek című cikkgyűjteményes kötetében írja: „A Közép-Európában élő kislepekek ezer évig éltek egymás mellett s ősi életformájukban a fölöttük változó határok alatt. Lenn, a népi élet mélyvízeiben ezek között a népek között mindig megvolt az átjárás. Ilyen mélyvízi úszással jött közénk Petőfi, így jött Táncsics, így jött Zrínyi és Hunyadi.” De mi zajlott – fent?

Németh László beszél arról, hogy az évszázadok során kialakult olasz, délszláv, magyar, lengyel, cseh és román kapcsolatok mintegy „keleti Golf-áram”-ként melegítették a kelet-európai kis népek életét, egyazon „szellemi vérkeringésbe” kötötték be őket. „Nyelv, népköltészet, történelem milliő erecskéin folytatták belénk a környező életet.” A szinte „közös nagyházának” tekintett térségben „összetorkollott”, „egymásba ékelődött” népeknek voltak ugyan „nemzeti” határaik egymás felé, de ezek a határok nyitottak voltak, „áteresztő” jellegűek lévén, a „szellemi ozmózis” folyamatait valóban engedték érvényesülni. E harmonikus együttélést – a mintegy „egymásban élés”-t – „a térbe besugárzó Habsburg-politika pusztította” rontotta meg. Bécs „tilalmával és varázsával” maga felé terelte a táj népeit, majd elzárta őket egymástól. Megszakadt köztük az életüket addig kölcsönösen gazdagító értékcsere-folyamat, amely mindaddig oly hathatósan táplálta a kelet-közép-európai kis népek egybefonódott életét. „A fajták határán a császári tiszt után a közöny és a bizalmatlanság, majd a gyűlölet lett az ör. Végül a két Zrínyi népe mint Jellasics és Kossuth népe állt szemben egymással (...) a szerb és a magyar Sabácnál egymás hazug fantomjának ugrott neki...”

Denke Gergely

Egan Ede, a rutén nép oltalmazója

Száz esztendővel ezelőtt, 1901. szeptember 20-án hunyt el tragikus körülmények között borostyánkői Egan Ede, a magyar kormányzat által 1897-ben – az Északkeleti-Felvidéken a rutén (ruszin) nép szociális felemelésére – indított gazdasági program megalapozója. Miniszteri biztosként mindössze négy évig – haláláig – vezette a Földművelésügyi Minisztérium Munkács székhellyel megszervezett hegyvidéki kirendeltségét, amely rövid idő alatt jelentős gazdasági eredményeket ért el. A korabeli magyar kormányzat „hegyvidéki akciójáról” és abban Egan Ede munkásságáról kevés szó esett az elmúlt évtizedek történetírásában – s ha igen, akkor is többnyire lekiacsiyolón –, pedig tevékenysége méltó nemzetünk emlékezetére.

A jeles agrárpolitikus, Egan Ede százötven évvel ezelőtt, 1851. július 3-án született a horvátországi Csáktornyan. Eredeti családi neve O'Egan, édesanyja *Julie Koch*, édesapja Edward (1815–1880), aki az egyik legelőkelőbb írországi familia sarjaként az angol hatóságok elől menekülve került hazánkba. Egyes források – helytelenül – angol vagy skót származásának írják. Pedig ír volt, ezt Egan Ede Budapesten élő unokája, *Egan Ede* (1928–) személyes közlése is megerősítette. Eganról – nevét téve címül – *Ady Endre* verset írt, amely 1900-ban jelent meg, és a költő is „ír-született”-nek említi.

Az apa, *Edward O'Egan*, különböző domíniumokban jószágigazgatóként dolgozott, majd 1865-ben Vas vármegyében a Kőszegtől nyugatra, mintegy harminc kilométerre fekvő Borostyánkői községben megvásárolta *Batthyány Gusztáv* uradalmát. Fia, Ede a családi birtokon ismerkedett meg a gazdálkodás alapelemeivel, közben Szombathelyen végezte középiskolai tanulmányait. Ezután két éven át egy szársországi mezőgazdasági nagyüzemben dolgozott gyakornokként. 1872 és 1874 között előbb a bécsi mezőgazdasági főiskolán, majd a németországi Halle egyetemén nemzetgazdasági és agrárjogi diplomát szerzett. Ezt követően ismét gyakornok – ezúttal a csehországi családi birtokon –, majd hosszabb tanulmányútra indult. Bejárta Német-, és Olaszországot, Angliát és Ausztriát.

A tudományokkal és gazdálkodási tapasztalatokkal alaposan felvértezett fiatalember, 1878 és 1881 között Poroszországban egy több mint 30 ezer holdas uradalom jószágigazgatója, azaz irányítója. Ezekben az években kezdte el szakirodalmi tevékenységét, cikkei főként német lapokban jelentek meg. A következő két évtizedben számos előadást tartott az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, az OMGE szervezeteiben, elsősorban a hazai szarvasmarha tenyésztés és tejjgazdaság fellendítését szorgalmazta. Édesapja halála után hazaköltözött, és a borostyánkői családi birtokon gazdálkodott. Előadásaira, publikációira felfigyelt a földművelésügyi kormányzat, és 1883-ban Egan a minisztérium a szolgálatába hívta.¹ Elsősorban azért, mert ebben időben a népességében is rohamosan fejlődő Budapest élelmezése, különösen tejellátása egyre több nehézséget okozott. Az 1880-as évek elején a főváros területén csaknem hateraz tehén is „lakott”, ezek tejevel azonban egyre kevésbé lehetett ellátni a növekvő lakosságot. Ezért mind több környező településből hozták a tejet vasúton és lovas kocsikon, amelyet házaló tejárusok, a *milimárik* osztottak szét. Hogy ők is jól keressenek, portékájukat vízzel hígították. Egy korabeli felmérés szerint az értékesített tejnek több mint a felét hamisították. A tehének nagy részét rossz körülmények között tartották, ezért gyakran sújtották különféle betegségek az állományt. Az előbbieknél, valamint a tej gondatlan szállításának és tárolásának a vizsgálatok szerint nagy szerepe volt abban, hogy Budapesten akkoriban nagy volt a gyermekhalandóság. A gondok megoldásában Egan Edének, és az orvos-tudós *Kresz Gézának* (1846–1901) volt döntő szerepe. Egan kezdeményezésére felállították az Országos Tejjgazdasági Felügyelőséget. A kiváló szakembert 1883-ban országos tejjgazdasági felügyelővé nevezték ki. Ebben a tisztségében – melyet 1890-ig töltött be – szorgalmazta, hogy a budapesti és a környékbeli tehenészetek gazdái hozzanak létre szövetkezetet, amely mentesíti őket a feldolgozás, a szállítás és értékesítés kockázatától. Így alakult meg 1883 szeptemberében a Budapesti Központi Tejcarnok, amely a fővárost az első világháborúig – elsőként Európában – kitűnő minőségű palackozott tejjel látta el.²

Egan Ede eközben különös előszeretettel foglalkozott a havasi gazdálkodással. A tejjgazdaság és a szarvasmarha tenyésztés fellendítése ügyében járt a vidéket, ekkor figyelt fel az ország két hátrányos helyzetű részére: Erdélyre és az Északkeleti-felvidék Kárpátok ívelte területére. Úgy látta, hogy hazánknak még Svájcnál is jobb lehetőségei vannak a havasi állattenyésztésre és tejjgazdaságok létesítésére, de azokat alig használja ki. Röpiratokban sürgette a kedvezőtlen helyzet megváltoztatását. Ezek közül kettőt Kolozsváron adott ki: *A tejjgazdaság fontossága Erdély marhatenyésztési viszonyainak fejlesztésére* (1887), *Az erdélyi szarvasmarha tenyésztés feladatai* (1890). Ez évben jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia nemzetgazdasági bizottsága ülésén 1890. március 8-án elhangzott előadása *Kárpátaink közzgazdasági hivatása. Intő szó a magyarországi havasi gazdaság fejlesztése érdekében címmel*. Egan Edének érdemeiért az előbbi évben *I. Ferenc József* (1848–1916) magyar nemességet adományozott „borostyánkői” előnévvel.

Ezt követően Poroszországban évekig apósa, egy gazdag földbirtokos uradalmát irányította. Közben Svájcban tanulmányozta a hegyvidéki havasi gazdálkodást, illetve állattenyésztést, majd 1897-ben hazaköltözött. A német mezőgazdasági társaság százötven tagú küldött-

¹ *Für Lajos*: Egán Ede (1851–1901). In: Magyar Agrártörténeti Életrajzok I. köv. Bp., 1987. 461–432. old.; *Gyurácz Ferenc*: Egy „populista” feljegyzései. Szombathely, 1993. 238. old.

² *Egan Ede*: Die milchwirtschaftlichen Bestrebungen in Ungarn. Bremen, 1884.; Uő: Magyarország tejjgazdasági termelésének és kereskedésének mai helyzete. Bp., 1885.; Uő.: Az országos tenyésztőterületek kérdése. Bp., 1887.; Uő: Landwirtschaftliche Skizzen aus Ungarn. Berlin, 1898.; Magyar Agrártörténeti Életrajzok I. 461. old.

ségével újra beutazta a Keleti-Kárpátok vidékét, és újra feltámadtak elképzelései a havasi tejjgazdaságok létrehozásáról. Régóta dédelgetett terveit most találkoztak a *Firczák Gyula* munkácsi görög katolikus püspök (1891–1912), Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegye országgyűlési képviselői, valamint *Darányi Ignác* (1849–1927) földművelésügyi miniszter törekvéseivel az Északkeleti-felvidéken élő rutén nép gazdasági és szociális felemelésére.

A legsúlyosabb állapotok Bereg vármegyében alakultak ki, ahol a hatalmas a munkács-szentmiklósi Schönborn-Buchheim hitbizomány másfél évszázada rátelepedett a vidékre, és földhiánnyal fojtogatta a parasztságot. Az eredetileg Rákóczi-uradalmat az 1711. évi szatmári béke után egy német gróf, *Schönborn Lothár Ferenc* mainzi érsek kapta 1726-ban királyi adományként *III. Károly* királytól (1711–1740), a Rákóczi-szabadságharc idején a Habsburg-háznak nyújtott hatalmas pénzkölcsönök ellentételezéseként. A XIX. század utolsó évtizedében a hitbizomány Bereg vármegyében 233 067 katasztrális holdon – 1350 négyzetkilométeren! – terült el, a megye területének 37, erdőségeinek 71 százalékát elfoglalva. A földhiány és a megélhetési lehetőségek erős korlátozottsága miatt hasonlóan nyomorúságos viszonyok voltak a Bereggel szomszédos Ung, Ugocsa és Máramaros vármegyékben is.³

A bajok gyökere a XVIII. század elejére, a Rákóczi-szabadságharc leverésének időszakára nyúlt vissza, amikor a ruszinokat, *II. Rákóczi Ferenc* (1676–1735) fejedelem leghűségesebb népét, a „gens fidelissima”-t, az osztrák császári hatóságok földelkobzással, súlyos adóterhekkel büntették. A rutenség gyorsan szaporodott, de szántóit, legelőit később sem kapta vissza. Aból a földterületből, amely a XVIII. század elején 10–12 családé volt, a XIX. században már 50–100 familiának kellett megélnie. Az utóbbi korszak harmadik harmadában mindezt megtöztötte a galíciai zsidóság bevándorlása. Az északkelet-felvidéki rutének ezért – mintegy védekezésül – megélhetést keresve tízezrével vándoroltak ki az országból Amerikába, illetve az ellenállás sajátos formáját választották. Vallási alapú – skizmatikus – mozgalom indult körükben, elszakadtak a görög katolikus egyháztól, és visszatértek a pravoszlávhoz, amely kevesebb anyagi terhet rótt rájuk.⁴

Az 1890-es évek derekára a magyar kormányzat számára világossá vált, hogy a már-már katasztrófális helyzet javítása, illetve enyhítése csak hathatós állami segítséggel és közreműködéssel lehetséges. Így került sor 1896 március elején Budapesten gróf *Bánffy Dezső* (1843–1911) miniszterelnök és *Firczák Gyula* a püspök találkozására, ahol egy öt pontból álló titkos, kézírásos megállapodást kötöttek. Ezek között a legfontosabb a 4. volt: „*Máramaros–Bereg–Ung és Zemplén vármegyék felvidékén (ti.: hegyvidékén) lakó ruthén népnek a megélhetés feltételeit meg kellene adni, miáltal az amerikai tömeges kivándorlás is megszűnne.*”⁵ Minden biztonnal az egyezség volt elindítója a kezdetben „ruthén”, majd később nemzetiségpolitikai megfontolásokból „hegyvidéki” akciónak nevezett kormányprogramnak. Egyébként már a millénium éve is ennek jegyében zajlott a Bereg vármegyében szervezett ún. közgazdasági mozgalommal, amely lényegében az akciót készítette elő. Elindításában jelentős szerepet játszott *Halász Géza* 1896-ban Munkácson kiadott, 50 000 *beregmegyei orosz létkérdése* című röpirata, mely a rutén nép körében uralkodó rendkívüli nyomorra és a növekvő elégedetlenségre hívta fel a figyelmet. Az írás nemcsak a északkeleti-felvidék, hanem az ország közvéleményét is felrázta.

Hatására 1897 januárjában *Firczák Gyula* munkácsi püspök és a vidék 14 országgyűlési képviselője memorandumot nyújtott be *Bánffy Dezső* miniszterelnöknek: *Emlékirat az északkeleti Kárpátok közt és alján lakó ruthén nyelvű nép szellemi és anyagi viszonyainak elősegítése és felvirágoztatása tárgyában* címmel.⁶ A beadvány feltűnően sokat idézett *Halász* röpiratából, valamint *Edén* évekkel korábban az MTA ülésén elhangzott *Kárpátaink közgazdasági hivatása* cí-

³ Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon. Összegyűjt., jegyz.: *Kemény G. Gábor*. II. kötet. 1892–1900. Bp., 1956. 533. old. Lásd bővebben: *Dudinszky Nesztor*: Rabszolgák földjéről. Bp., 1916.; *Fenczik Jenő*: Az Ungmegyei folyó négyzög. Ungvár, 1918.; *Hoffmann Ottó*: A rutén kérdés. Bp., 1918.; *Szabó Orest*: A magyar oroszokról (ruthének). Bp., 1913.

⁴ *Mayer Mária*: Kárpátukrán (ukrán) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Bp., 1977. 111–112. old.

⁵ *Botlik József*: Hármass keresztt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). Bp., 1997. 120–121. old.

⁶ Magyar Országos Levéltár, MOL. K 26. 1902–XXXI–1134: 152–158. old.



Egan Ede a hegyvidéki akció idején

mű, már említett előadásából. Az emlékirat a miniszterelnöknek és a kormánynak címzett részekben kívül öt tárcára – vallás- és közoktatásügyi, kereskedelmi, bel-, illetve földművelésügyi, valamint pénzügyminisztériumi – bontva csoportosította a legfontosabb tennivalókat. Az előterjesztés mintegy harmada az északkelet-felvidéki állattenyésztés és mezőgazdaság felkarolásával foglalkozott. A rutén segélyakció hivatalosan egy hónap múlva, február 4-én indult a budapesti képviselőház egyik tanácskozási termében tartott értekezlettel, ahová Firczák Gyula munkácsi püspök hívta össze Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék országgyűlési képviselőit. A résztvevők abban állapodtak meg, hogy az érdekelt vármegyékbe egy-egy bizottságot küldenek, amelyek felméri a tennivalókat, és azokat a szakminisztériumok szerint külön-külön memorandumokban dolgozzák fel. Ezeket végül egy emlékiratban összegzik, amelyet eljuttatnak miniszterelnökhöz.

Darányi Ignác földművelésügyi miniszter 1897. október 3-án, majd november 4-én hívatta Egan Edét, minisztériumának hajdani munkatársát. A második tárgyalás után másnap Egan

Bereg vármegyébe utazott, hogy a helyszínen ismerje meg a rutén nép helyzetét, majd tapasztalatai után kidolgozta a tennivalókat. Javaslatait bizalmas emlékiratban foglalta össze, amelyet 1898. január 25-én nyújtott be a földművelésügyi tárcához. Lassú fejlődési folyamatban képzelte el a rutén nép gazdasági és szociális felemelését, amely a Bereg vármegyei szolyvai járásból kiindulva fokozatosan kiterjedt volna a Kárpátok koszorú alakú, egész hegyvonulatára. Egant nem véletlenül befolyásolták a politikai indítékok, mert úgy látta: a rutének szinte kilátástalan helyzete mindenekelőtt nemzeti és szociális kérdés. Nemcsak őket, hanem az országban élő többi nemzetiségeket – szlovákok, románok, szerbek stb. – is elsősorban gazdasági és szociális helyzetük jelentős javításával lehetne megnyerni a magyar kultúrának, a magyar nemzetnek, az országnak.

Jelentését három fejezetre tagolta. *I. Javaslat a gróf Schönborn-féle munkácsi és szent-miklósi hitbizományi uradalmakból az államkincstár által bérbevett hegyvidéki gazdaságok felhasználására nézve.* Ebben kérte, hogy az akciót először csak a szolyvai járás 56 községére terjesszék ki, ahol tanítsák meg a rutén parasztságot a korszerű havasi állattenyésztés fortélyaira. *II. A rutén kérdés.* E fejezetben a XIX. század végére kialakult súlyos helyzet történeti, gazdasági és társadalmi hátterét elemezte. *A III. A Kárpátok menti földművelő nép gazdasági helyzetének fejlesztése iránti javaslat.* Itt részletesen kifejtette, hogy Magyarország hegyvidéki megyéiben is megvannak a lehetőségek egy svájcihoz hasonló nagyarányú havasi állattenyésztés és rétgazdálkodás megteremtéséhez. Ez azonban csak a kincstár összesen 104 658 katasztrális holdnyi havasi legelőjének bérletbe adásával, a parasztoknak adott tenyészállatokkal, segélyek juttatásával, hitelszövetkezetek létesítésével, valamint az addigi erdőtörvény módosításával volt lehetséges. Rámutatott: „a ruthén kérdés ma elsősorban gyomorkérdés, s csak másodsorban nemzetiségi kérdés.”⁷

Különösen Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyékben volt nyomasztó a földhiány. Az ebből fakadó nyomor okozta társadalmi feszültségeket a XIX. század utolsó negyedében a nagymértékű zsidó bevándorlás is gerjesztette, mert az újonnan érkezettek szinte teljes egészében a kezükbe vették az ottani pénzügyi világot. Az izraelita tömegeket Oroszországból pogromok keltésével űzték ki a cári hatóságok, a Monarchia akkori hazánkkal szomszédos osztrák tartományában, Galiciában pedig üzleti tevékenységükben korlátozták őket. Betelepülésükhöz igen kedvező helyzetet teremtett a magyar állam végletekbe eső liberális politikája, amely az országba költözést nem szabályozta körültekintő bevándorlási törvénnyel.

E réteg 500 és 1000 százalék közötti pénz-, ezenkívül bolt-, legelő-, felesmarha- és pálinka-uzsorát vezetett be, valamint mindenféle közvetítési sápokat. Még az alkalmi állami közmunkákat is ez a réteg továbbította a rutének számára, amiért a munkabér felét kérte. A XIX–XX. század fordulójának iménti állapotairól, a rutén emberek megnyomorításának megdöbbentő fokozatairól és az Egan Ede vezette hegyvidéki akció erőfeszítéseiről és kezdeti eredményeiről a korszak egyik legismertebb publicistája, *Bartha Miklós* (1848–1905), a kolozsvári *Ellenzék* című lap főszerkesztője számolt be, aki hosszú ideig a Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője volt. *Kazár földön* című, 1901 végén Kolozsváron megjelent könyvében – mely a magyar szociográfiai irodalom alapozó műve, és borostyánkői Egan Ede emlékének ajánlotta – érzékletesen mutatta be a rutén nép helyzetét. Bartha „kazárok”-nak nevezte a Galiciából az Északkeleti-felvidékre beözönlött, uszorból élő lengyel–oros zsidóságot, hogy élesen megkülönböztesse a magyar haza gyarapítását elősegítő, asszimilálódó izraelitáktól.⁸

Egan Ede 1898. január 25-én benyújtott jelentését és javaslatait csak két és fél hónap múlva, május 21–22-én vitatták meg a Földművelésügyi Minisztériumban, és döntöttek az akció további menetéről. Közben Darányi Ignác, a tárca irányítója Egant miniszteri biztosnak nevezte ki és megbízta a megszervezendő hegyvidéki kirendeltség vezetésével. Ennek első alakuló ülését március 28-án Szolyván tartották, amellyel hivatalosan újtára indult a magyar állam anyagi erejével támogatott úgynevezett „hegyvidéki” akció. A tanácskozást követő hónapokban létrejött a programot irányító kirendeltség, amely közvetlenül a földművelésügyi miniszter felügyelete alatt állt. Vezetőjének – miniszteri megbízottként – Egan Edét nevezték ki. A

⁷ Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, VKM eln. 1446/1898, 2038/1898. sz. akták. Iratok a nemzetiségi... i. m. 526–527. old.

⁸ Iratok a nemzetiségi... i. m. 260–267. old.

szervezet székhelye kezdetben Szolyva, később a vidék központja, Munkács. Itt vették számba az 1900. február 12-én tartott tanácskozáson az első két év eredményeit.

Egan a földművelési tárca vezetőjének, Darányinak küldött jelentésében leszögezte: nem a rutén, hanem a szegény hegyvidéki nép segítésére irányul az akció, amelyet hármas talapzatra építettek: a föld és legelőterületekre, az állattenyésztésre, valamint a hitelszövetkezeti hálózatra. A kincstár a Schönborn-uradalomtól 25 évre kibérelt 12 622 katasztrális hold földet, azt felosztotta, és 41 községben 4303 földművelőnek haszonbérbe adta. Közülük csak 1793 volt a tulajdonképpeni földbérő, a többi havasi legelőt kapott. Az állatállomány minőségének javítására 1897-től 1900 tavaszáig összesen 1600 tenyésztőszőrt importáltak, amelyeket a bérzőknek 5, illetve 4 évi részletfizetésre adtak. Ezen kívül állami tenyészbikákat – átlagban 150 darabot – vittek a hegyvidékre, kiteleltették, majd tavasszal átengedték a községeknek. Kedvezményes áron 6100 mázsa vetőmagot osztottak ki a rutén parasztnak. Közvetve a gazdák megsegítését célozta az a hathetes gazdasági tanfolyam, amelyet 1899 első két hónapjában rendeztek Alsóverecén a munkácsi püspök által a beregi hegyvidék három járásból kijelölt 24 görög katolikus lelkész számára. Végzés után feladatul kapták, hogy tanácsokkal segítsék a támogatásban részesített parasztokat a mezőgazdasági termelésben. Az előbbi évben a szolyvai járásban három mintagazdaságot is felszereltek.⁹

A mértéktelen uzsora gyökerét Egan abban látta, hogy a jelzáloghitel lehetősége hiányában a nép eddig csak személyi hitellel kapott pénzt a hegyvidéken, ahol a legelterjedtebb minimális kamat 10 forint után heti egy, egész évre 52 forint volt, de az esetek legnagyobb részében ennek kettő, sőt négyszerese. Így történhetett meg sok esetben, hogy amikor egy-egy paraszti birtok végrehajtás alá került, összefogtak a környék kocsmárosai és uzsorásai, és azt teljesen értéktelenné nyilvánították. Összejátszottak az árveréskor, és gyakran 20–30 holdas földterületek hihetetlenül olcsón, 10–20 forintért kerültek valamelyik uzsorás tulajdonába. Számos ilyen esetről számolt be könyvében Bartha Miklós, valamint Egan Ede, a nevezetes, Munkácson tartott értekezleten.¹⁰ Az előbbieket megátlására alakult a szolyvai járásban 11 hitelszövetkezet, amelyek a terület valamennyi, 56 községében tevékenykedtek. „A budapesti bankkörök ridég, csupán a pénzügyi álláspontot szem előtt tartó felfogást”¹¹ képviseltek, ezért csak az Országos Központi Hitelszövetkezet egyes vezetőinek a segítségével és a helyi erőknek – elsősorban a görög katolikus papoknak – a szervezőmunkájával tudtak létrejönni a hegyvidéki hitelszövetkezetek.

Egan Ede a munkácsi értekezleten arról is beszámolt, hogy milyen nagy nehézségekkel létesítették a szövetkezeteket például Kisszolyván és Zúgón, ahol 25, illetve 18 éven át nem volt keresetny kereskedő vagy kocsmáros. A két falu közvetlenül a galíciai határ mellett fekszik, „és lakhelye a kereskedő osztály ama leggazdagabb képviselőinek, kiknek egy része például rendszeren Karlsbadba (a XVIII. századtól világhírű gyógyfürdő, ma Karlovy Vary – Csehország) megy nyaralni... Ezen kereskedői családok egész dynastiái (dinasztiái) léteznek itt, melyeknek számai nemcsak az egész vidéket, de a szomszéd megyéket is behálózzák s melyeknek hatalma és összeköttetései egész Budapestig, és még tovább is terjednek.” Zúgón „a nem keresetny lakosság... már 2/3-át bírja az összes községi birtokoknak.”¹² Ezért Egan azokat a rutén parasztokat, akiket még nem tettek teljesen tönkre, akik jellemileg megbízhatóak, és akik még nem voltak kizsákmányolóiknak teljesen a hatalmában, a két községben összevonta egy bátor pappal, *Tegze Gézával*, akit hat hétre Máramaros vármegyéből szabadságoltatott a püspök. A lelkész fél évtizede ott alakította meg az első hitelszövetkezetet. Már az előző év, 1899 őszére ugyanis a két faluban a helyzet teljesen elmérgesedett, ezért Egan felkérte a lelkészt, vizsgáltsa fel a népet. Tegze annak ellenére vállalta a küldetést, hogy a szövetkezetek körüli áldásos munkája miatt házáat négyszer felgyújtották, egy ízben az életére törtek, a feleségét pedig ismeretlen tettesek megkésélték. A számos nehézség ellenére sikerült megalakítani a két község hitelszövetkezetét, amelyeknek a munkácsi értekezlet idején már mintegy száz-száz tagjuk volt.

⁹ Egan Ede: A hegyvidéki földművelő nép közigazdasági helyzetének javítását célzó állami akció ügyében Munkács, 1900. február 12-én tartott értekezletről szóló jelentés. Bp., 1900. 56. old.

¹⁰ Bartha Miklós: Kazárföldön. Kolozsvár, 1901. 224–228. old.

¹¹ Egan Ede jelentése. I. m. 59. old.

¹² Uo. 55–56., 59., 66., 68–70., 72. old.

A hegyvidéki gazdasági akcióban a legjelentősebb eredményeket mégis a hitel- és a fogyasztási szövetkezetek érték el. Bereg vármegyében az 1900-ban már 27 működött ezekből 2086 taggal, 194 550 korona üzletrésszel. Az előbbi esztendőben 1639 tagnak összesen 146 236 korona hitelt adtak, elsősorban föld- és szarvasmarha vásárlásra, házépítésére, valamint uzsora kölcsönjeik kifizetésére.¹³ A küzdelem akkor élesedett ki a galíciai származásúak és Egan Ede között, amikor a kocsmárosok tudomására jutott, hogy a hegyvidéki kirendeltség a pénzügyminisztertől italmérsi jogot is kért a szövetkezetek számára. A miniszteri megbízott ugyanis jól tudta, hogy a gazdasági akció súlypontja a következő: „aki a népek pálinkát ad, e vidéken csak az tartja kezében a népet.”¹⁴ Két veszedelmet akart elhárítani a lakosság feje felől: a szövetkezetek csak zárt formában árusítanának italt, ami csökkentené a napi kocsmázást, illetve ez a forma meggátolná, hogy egészségtelen, hamisított ital kerüljön forgalomba. Egan azt tervezte: az áruraktárak is kínálnak majd minőségi pálinkát, de palackokban. Nem poharakban, mint a kocsmákban, ahol az előzően már tíz kézen ment keresztül, és szokás szerint felvizezték, de hogy mégis ereje legyen, vtriollal vagy más maró folyadékkal „erősíteték”, vagyis hamisították. A szövetkezeti italmérsi engedélyek kiadása egy pénzügyminiszteri rendelet szerint az egyes községi előljáráságoktól függött. Nevezetesen: van-e szükség az adott településen a meglévő kocsmákon kívül újabb italmérésre? 1899 őszén hét községből ötben sikerült az italmérsi jogot átruházatni az áruraktárra, kettőben nem, ezekben a megvesztegetett tanácsok leszavazta az indítványt. Közben pénzzel lefizetett paraszttal, képviselőkkel küldöttségek járták a különböző minisztériumokat, pénzügyigazgatóságokat, főispáni hivatalokat, hirdetve mindenfelé, hogy Egan tönkre akarja tenni a kiskereskedelmet. Pedig az áruraktárak éppen az ellenkező célt szolgálták. A községi szatócsboltoknál jóval olcsóbban adták cikkeiket, amellyel a rutén nép nyomorán igyekeztek enyhíteni.

A hegyvidéki akció kezdeti sikerei sokak érdekeit sértették, különösen akkor, amikor a hitelszövetkezetek székhelyén, azok keretében egy-egy áruraktár is létesült. Többek között azzal vádolták az államot – valójában az Egan irányította gazdasági programot –, hogy az anyagi támogatásával „alapított és fenntartott fogyasztási szövetkezetek lehetetlenné teszik az egészséges versenyt, és ezzel tönkreteszik a kereskedelmet.”¹⁵ A kocsmárosok már azért is háborogtak, hogy a falusi nép nem tőlük, hanem a szövetkezetektől kért pénzkölcsönt a földjére. Az utóbbit és a házát nem verte dobra, hogy a tőzsérek olcsó áron megkaparinthassák, hanem hitelekkel megváltotta. A kedvező kölcsönökkel jelentősen sorvasztották az uzsorát, az áruraktárakban pedig ötven-hatvan százalékkal olcsóbban árusították a közszükségleti árukat. „Ezen időtől fogva a legvakmerőbb és valódi fanatikus dühmel harcztol hirdettek mindennek, ami az állami akcióval összeköttetésben van... Gyűjtogatással, sőt halállal fenyegették a hitelszövetkezetek tagjait”, s azokat, akik olcsóbban az áruraktárakból vásároltak. Figyeltették azokat, akik azokban szereztek be napi cikkeiket, és büntetésül – mivel másként nem tudtak nekik ártani – megtagadták tőlük a gabona őrlését. Ez érzékenyen sújtotta a falusiakat, mert a Schönborn-uradalom összes malmát „kazárok” bérelték. Nem volt véletlen, hogy „nemcsak a beregi hegyvidéken, de a szomszéd megyékben is, sőt az ország fővárosában is, egy impozáns, a kereskedőknek általános népfelkeléséhez hasonlítható, s határt nem ismerő vehementiával ellenünk minden eszközt felhasználó mozgalom keletkezett” – írta jelentésében Egan Ede.¹⁶ A Szolyván lévő központnak a járásban tizenkettő elárúsító helye volt, ezekhez tervezték csatolni Ung vármegye közeli turjabisztrai részét, valamint Máramaros és Bereg vármegyével határos területét. A hét áruraktár forgalma felállításuktól, 1899. október 7-től 1900. február 10-ig – azaz két nappal a munkácsi értekezlet előtt – 34 990 korona volt.¹⁷

Egán Ede élete a hegyvidéken állandó veszélyben forgott. Nemcsak az 1900. február 12-i munkácsi értekezletre készült jelentésében emlékeztetett állandó fenyegetettségére, hanem a jegyzeteiben, a Bartha Miklóssal folytatott levelezésében is. Az Egán-jelentésből: „Munkatársaimat, kik engem híven, tisztán csak a nép érdekében czélul kitűzött törekvésekben támogat-

¹³ MOL. K 26. 1902–XXXI–1134: 40–41. old.

¹⁴ Egan Ede jelentése. I. m. 79. old.

¹⁵ Pap Tibor: A ruthén akció és kereskedelem. M. Sziget (Máramarossziget), 1903. 23. old.

¹⁶ Egan Ede jelentése. I. m. 78–81. old.

¹⁷ Uo. 91. old.

nak, életükben fenyegetik (lásd: az említett Tegze Géza esetét). Engem pedig 'Hástedt'-be tettek (a legborzasztóbb felekezeti bosszú, átok), mely, mint a beavatottak állítják, annyit jelent, hogy minden igazhitű, a kis gyermektől kezdve a tehetetlen aggastyánig, köteles mindennapi imádságába azon forró óhajt bevenni, hogy Jehovah engemet legkésőbbben egy év alatt okvetlenül elpusztítson." Másutt: „Tisztában voltam magammal, hogy az én személyemnek ezáltal nem fogok barátokat szerezni, sőt személyemre nézve nézeteim nyílt közlése könnyen végzetessé fog válhatni. De tudtam és éreztem, hogy a rám bízott szent ügynek elárulásával lenne egyenlő, ha itt hallgatnék azon dolgokról, miket itt tapasztalnom kellett vagy melyek az itteni bajok megoldásának útjában állanak.”¹⁸

Tanulságos az előbbiekhöz hozzáfűzni Bartha Miklósnak, a Kazár földön szerzőjének a véleményét: „Meggzúntetni úgy a kazárok privilégiumát, mint a rutének szolgátságát: ím ez a célja a hegyvidéki akciónak. A jogok és kötelességek harmonikus kiegyenlítése lesz ez. A túlerős megfékezése, a gyöngye támogatása... A hegyvidéki akció nem antiszemita mozgalom. Törvénytelenség, igazságtalanság, méltánytalanság ott egyetlen zsidóval sem történik. Konkret panasz Egan ellen még senki sem tudott emelni. E sorok írása előtt – t. i. a *Kazár földön* című könyve megírásának befejezéséig – 376 (!) hírlapi közlemény jelent meg ellene. De egyetlen betű sincs ezen nagy hajszában, mely kézzelfogható vádat tartalmazna.”¹⁹

Egan Ede megfeszített erővel dolgozott a hegyvidéki akció kiterjesztésén, miközben a függetlenségi párti, azaz az ellenzéki, kormányellenes sajtó heves ellenszenvvel kísérte működését és azzal vádolta, hogy reakciós politikai irányzatot szolgál ki. A miniszteri biztos nem győzte hangsúlyozni, hogy nincsenek előítéletei. A mélységes nyomorban élő rutén nép segítségével, és nem az uszorásréteg tönkretételén dolgozik. A sajtó túlnyomó része ennek ellenére folytonosan támadta, antiszemitanak bélyegezte, amely az akkori erőteljesen liberális rendszerben – akárcsak napjainkban – a legsúlyosabb jelzők közé tartozott. A gazdasági program megindításától, 1897 tavaszától 1901 október elejéig 375 (!) cikkben támadták Egan tevékenységét.²⁰ Elsősorban a fővárosi liberális lapok igyekeztek lejáratni különféle rágalomokkal, előszeretettel arra hivatkoztak, hogy Egan súlyos idegbetegségben szenved, ami nem volt igaz. A parlament ülésén is támadták, a leváltását követelték a hegyvidéki kirendeltség éléről, de Darányi Ignác földművelési miniszter nem volt hajlandó megválni tőle. Ismerte rendkívüli szakértelmét, munkabírását és nagyra értékelte teljesítményét.

1901. szeptember közepén Egan Ede tárgyalásokat folytatott Ungváron Firczak Gyula munkácsi görög katolikus püspökkel a hegyvidéki akció további kiterjesztéséről. A megyeszékhelyről 20-án reggel indult útnak gyors lovas fogaton Munkácsra, útítarsa *Rochlitz Nándor* királyi főerdész, a hegyvidéki kirendeltség Ung vármegyei megbízottja. Útközben a Hegyfark és Nagyláz községek közötti szakaszon, a Lázi-dombon Egan mindmáig kiderítetlen körülmények között, halálos kimenetelű lövést kapott. A súlyosan megsérült Egant fogaton vitték vissza Ungvárra, ahol a közkórházban meghalt anélkül, hogy visszanyerte volna öntudatát. Az egyetlen szemtanú, a főerdész – aki a lent a kocsinál maradt addig, amíg Egan, sokak által ismert szokása szerint ezen az útszakaszon gyalog a Lázi-domb tetejére kapaszkodott – mást észlelt: a domb peremén pisztoly dőrent. Feltekintve látta, hogy Egan fejével lefelé zuhant az árokba. A helyi törvényszék két tagja, *Orosz Ádám* vizsgálóbíró és *Polányi Aladár* királyi alügyész, valamint orvosa a helyszíni szemlén felvett jegyzőkönyvükben „Az öngyilkosság esetét teljesen kizártnak nyilvánították.”²¹

A hetekig tartó nyomozás után – mely érthetetlen módon, de nyilván nem véletlenül, nem folyt kellő érrellyel – a hivatalos vizsgálóbizottság véletlen balesetet állapított meg. Közben a fővárosi lapok – kivétel nélkül – kezdettől fogva balesetről vagy öngyilkosságról írtak, de Egan halálának körülményeit a sajtó és a közvélemény hónapokig vitatta. A számos ellentmondás miatt *Bihar Jenő* (1882–1951) újságíró, a *Magyar Állam* című lap akkori belső munkatársa beható magánnyomozást folytatott és büntetőjogi részletességgel, a végzetes út körül-

¹⁸ Uo. 84., 126. old.

¹⁹ Bartha Miklós i. m. 320., 323. old.

²⁰ Bartha Miklós: Egán Edéről. Magyarország, 1901. október 8. 2–3. old.

²¹ Egan Ede halála. Magyarország, 1901. szeptember 22. 6. old.

ményeinek alapos feltárásával, az ellenérvek és éles logikájú cáfolatával arra a következtetésre jutott: „nincs kétség benne, hogy *Egán Ede orgyilkosságának áldozata*” lett.²²

Az újságíró kiderítette azt is, hogy az Egán halála előtti napon, csütörtökön Munkácson izgatottságra utaló, kusza betűkkel írt levelezőlapot adtak fel leveles postaszekrénybe. Hibásan volt címezve Ungvárra, ezért a posta nem kézbesítette. Nehezen olvasható szövegéből az újságíró kibetűzte: „Egán még köztünk pusztít, még él, bár csak elveszne már... No de ma vagy holnap!”²³ A nyomozás ezt a szálát sem vette figyelembe a haláleset körülményeinek a vizsgálatánál. Jellemző a korabeli viszonyokra, hogy amikor Egán rádöbrent küldetésének veszélyeire és életbiztosítást akart kötni, azt egyetlen bank sem vállalta. Darányi földművelésügyi miniszter járt közbe, de így is csak hosszas tárgyalás után sikerült Egánnak egy életbiztosító társasággal szerződést kötnie.²⁴

Az orgyilkosságot erősítette meg egy későbbi emlékezés, amely szerint a tragikus haláleset napján Egán, a Munkácsra menet útba eső, a Hegyfark községgel szomszédos Nagyláz faluban élő Plotényi-család vendége lett volna. Ennek legnevesebb tagja, *Plotényi Nándor* (1844–1933) hegedű- és zongoraművész, *Reményi Ede* (1828–1898) világhírű hegedűművész tanítványa, aki 1896-ban költözött Nagylázra. Az emlékező, *dr. Szakáts Istvánné* anyai nagyszülei rokonságban voltak a famíliával, így közvetlenül értesült a történetkről: „most még egyszer visszatérek Egán Edére, meggyilkolására. Ez a bűntény nagy port vert fel s talán a 'Tiszaeszlári pör' közelsége tehetné, hogy 'hivatalosan fel nem derítettett'... Egán azon a bizonyos napon éppen a Plotényi-kastélyba volt hivatalos ebédre. Kocsin indult el Ungvárról. A hintóban mellette foglalt helyet barátja, Rochlitz erdőtanácsos, a bakon meg a kocsis. A lovak lassan húztak fel a Nagyláz felé vezető kaptatón. Amikor már majd a dombtetőre értek – ahonnan messzi vidékre látni, jön-e jármű vagy ember –, a kazárok csapata elszaladt a fák mögül és túlerőben lévén, kirángatta Egánt a kocsiból. Mindez villámgyorsan történt. Egánt saját revolverével lőtték agyon, az árkon túli mogyorófa bokor mögött. A másik két utast azzal rémítették halálra, amennyiben mást vallanak, mint hogy Egán öngyilkosságot követett el, családtagjaiknak még az írmagját is kiirtják. S nagy fenyegetés volt az akkor, így emlegették később is mindég Ungban... A kocsis röviddel azután visszabujdosott verhovinai kis falujába, Rochlitz erdőtanácsos később, a halálos ágyához kért két tanúnak mondotta el a gyilkosság hiteles történetét.”²⁵ (Az említett pör: 1882-ben Tiszaeszláron a zsidók húsvéti ünnepén eltűnt egy tizennégy éves cseléd lány, *Solymosi Eszter*, amiért vallási okokból elkövetett rituális gyilkossággal vádolták meg a helyi izraelitákat. A következő év nyarán, Nyíregyházán megrendezett negyvenhat napig tartó híres pörben a vádlottakat fölmentették.)

A hegyvidéki akció irányítóját, Egán Ede miniszteri biztost Ungváron nagy részvétellel búcsúztatták, a gyászszertartáson rutének ezrei vettek részt. Ezt követően földi maradványait a nyugat-magyarországi Borostyánkőre szállították, ahol Egant a családi sírboltban helyezték örök nyugalomra. Az északkelet-felvidéki köznép bosszút gyanított halála mögött, amiről évtizedekig beszéltek a hegyvidéki falvakban. Egán tragikus halála után két nappal, 1901. szeptember 22-én az egyik budapesti hírlapban megjelent „tárcájában Bródy Sándor (1863–1924, író), a ravatalán fekvő Egán Edét megrugdalta, elnevezvén őt sehonnainak, bolondnak, jött-mentnek, aki az ártatlan tincsek ellen indított harcot, holott minden igaz ember tudta, hogy a ruthén akció, a kegyetlenül kizsarlott és elcsigázott nép megmentését célozta, és abban eredmények értek el.”²⁶

Már a temetés után felvetődött a gondolat a magyarság és a ruténség körében, hogy állítsanak fel egy emlékművet a tragédia színhelyén. Nyomban megindult az adományok gyűjtése, majd Hegyfark község határában, a Lázi-hegyen, ahol a miniszteri megbízott halálosan megsebesült, nemsokára vaskerítéssel körülvevett feliratos kőkeresztet helyeztek el a szomszédos Ungdaróc falu lakói. Az emlékmű az 1990-es évek elején, az Ungvár és Munkács közötti közút szélesítésekor nyomtalanul eltűnt. A ruszinok ma is őrzik Egán Ede emlékét, és II. Rákóczi Fe-

²² *Bihari Jenő*: Egán Edét meggyilkolták. Bp., 1901. 29. old.

²³ Uo. 31. old.

²⁴ Uo. 32. old.

²⁵ *Dr. Szakáts Istvánné*: „Ungmegyei üstökösök”. *Magyarság* (Pittsburgh, USA), 1972. december 29–30.

²⁶ *Id. Egán Lajos*: A zsidókérdés Magyarországon. Esztergom, 1910. 13. old.

renc fejedelemhez, a *Nás Pán*-hoz (Urunk-hoz) hasonlóan, egyik legnagyobb jötevőjüknek tekintik.

Egy évszázada bizonyos körök igyekeznek besározni vagy félremagyarázni Egan munkásságát, elfeledtetni emlékezetét. Hat évtizeddel ezelőtti értékelése ma sem vesztett időszerűségéből. „Egan nem volt antiszemita a meghatározás mai értelmében, bár jogosan féltette nemzetét az elkövetkező gazdasági és társadalmi aránytalanságtól. Amikor a kelet-galíciai beszivárgás ellen megfeszített erővel küzdött, a 'kazárság' beözönlését a magyar közvélemény ellenkező pólusán a fináncsökés id. Chorin Ferenc (1842-1925) és a polgári liberális politikusként Vázsonyi Vilmos (1868-1926) is egészségtelennek és üldözendőnek nyilvánította. Egan, ha ugyan szabad még megkockáztatni felmagasztosuló alakjával kapcsolatban a diszkreditált jelzőt: *magyar humanista* volt, aki Kárpátalján a két keze után élő földmunkás zsidó családoknak is juttatott földet és élelmet az ínségakció során.”²⁷

Egan Ede az emlékezetes munkácsi értekezleten is kijelentette: „*én nem vagyok antiszemita sem, legalább nem a szó utcai értelmében, sem nyíltan, sem titokban... soha nem néztem a fajt, ha az egyén jellemében rokonszenves vonásokat találtam... nem magyaroknak tekintem azon zsidót... ki másnak a pártját fogja, akármit követett el az illető a társadalmi rend vagy a magyar állam érdekével szemben, csak azért, mert zsidó.*”²⁸ A miniszteri megbízott mindig élesen tiltakozott a dehonesztáló minősítések ellen.

A hegyvidéki gazdasági programot a magyar kormányzat, a későbbi háborús nehézségek ellenére az ország összeomlásáig, 1918-ig folytatta. 1910-ben például már több mint 150 hegyvidéki rutén település gazdáit 44 376 katasztrális hold földterületet, nagyrészt havasi legelőt használhattak az állam jóvoltából igen alacsony bérleti díjért. Ekkora mintegy 6000 hold már örök tulajdonul a parasztok, illetve a községek használatába ment át. Az akció területén 143, a kirendeltség által létesített hitelszövetkezet – a tagok száma 35 819, az üzletrészek értéke 2 577 580 korona –, és 77 áruaktár működött. Az állam a hegyvidéken 99 552 rutén munkást alkalmazott, akik munkájukkal a szükséges a szükséges élelmiszereken kívül hétmillió koronát kerestek. A munkanélküliség csökkentésére az állam évente tízezer rutént közvetített dolgozni a mezőhegyesi kincstári birtokra, és alföldi uradalmaiba, akiknek jövedelme elérte az egymillió koronát. A téli hónapokban évente mintegy 3400 kiscgazda talált munkát a hegyvidéki háziipari szövetkezetekben.

1914 szeptember és 1915 április között három alkalommal tört be a cári orosz hadsereg az Északkeleti-Felvidékre, és megsemmisítette a hegyvidéki gazdasági akció eredményeinek jelentős részét. A magyar békedelegáció vezetője, *gróf Apponyi Albert* (1846–1933). A ruthén kérdésről 1920. január 21-én jegyzéket nyújtott be a párizsi Legfelsőbb Tanácsnak, amelyben külön részben vonta meg „*A magyar kormány ruthén népegységakciója*” mérlegét. A programra 1897-től az első világháború végig összesen 34 280 693 koronát fordított a magyar állam, pedig az érintett a vármegyékben adók és illetékek fejében csupán 848 676 koronát szedett be, amely az egyenes állami adóknak alig két százalékát tette ki.²⁹

Napjainkban a csonka hazában sem utcanév, sem emléktábla nem örökíti meg Egan Ede emlékét. Még Budapesten sem, pedig ő volt – mint írtuk – a főváros korszerű tejjelátásának a megszervezője. A második világháború éveiben a Kelenföldi pályaudvar közelében az egyik utcát Eganról nevezték el, de 1945 után átkeresztelték. Ungváron a csehek által épített újabb Ung-híd közelében található tér viselte a hegyvidéki akció első irányítójának nevét Kárpátalja újbóli Magyarországhoz tartozása idején, 1938 és 1944 között. A szovjet korszakban Engels térre változtatták, de az 1990-es években visszakapta régi nevét: Egan Ede tér. Nemzetünk adósság törlesztése lenne, ha Budapesten újra utca, esetleg tér viselné a jeles gazdasági szakember és a rutén népi jötevőjének a nevét.

Botlik József

²⁷ Kemény Gábor: Verhovina feltámad. (A ruszin sors könyve.) Bp., 1939. 98. old.

²⁸ Egan Ede jelentése. I. m. 150., 152. old.

²⁹ Trianon. A magyar békeküldöttség tevékenysége 1920-ban. Bp., 2000. 307–308. old.